
Kenyeres István

Budapest Főváros Levéltára szakmai fejlesztési koncepciója 2023–2028

Egy közgyűjtemény ötéves időszakra szóló vezetői pályázata az intézmény középtávú stratégiáját képezi. Magyarországon nem általános, sőt inkább ritka kivétel, ha a közgyűjtemények vezetőinek nyertes pályázatait a nagyközönség is megismerheti. A vezetői koncepció az adott közgyűjtemény 5 éves stratégiáját, annak főbb kereteit, irányait jelöli ki, ezért tartalma nem csupán az intézmény munkatársai, esetleg a szakma szűkebb vagy szélesebb körét érdekelheti. Legutóbbi, 2018. évi vezetői pályázatomban nemcsak nyilvánosságra hoztam Budapest Főváros Levéltára (BFL) honlapján, hanem tanulmány formájában, stratégiai dokumentumként megjelent a Levéltári Szemle hasábjain is.¹ Jelen publikáció célja a 2023–2028. évre elfogadott vezetői pályázatot mint az elkövetkező időszak intézményi stratégiai alapvetését megismertetni az érdeklődőkkel.²

Alapvetésem, és ez az alábbi stratégiai dokumentum vezérfonala, hogy a 2018-ban kijelölt stratégiai irányok most is útmutatásul szolgálnak, az akkor megkezdett úton halad az intézmény. Természetesen érték az országot, a fővárost és a levéltarat is az elmúlt években új kihívások, ezekre szükséges megfelelő választ adnunk.

Az intézmény feladatai

A BFL az 1995: LXVI. a köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről szóló törvény (Ltv.) 16 § (2) bekezdése értelmében általános levéltár, így a Magyar Nemzeti Levéltárral (MNL) azonos kategóriába tartozik, azzal a különbséggel, hogy az MNL központi, míg a BFL területi általános levéltár. A BFL tehát több, mint egy városi levéltár, egyaránt lát el önkormányzati és állami feladatokat, ugyanakkor a köztudatban, és ahogy egyre inkább tapasztalom, az államigazgatás részéről is városi levéltárként határozzák meg. Maga az intézmény identitása is inkább a városi szerepkörhöz kapcsolódik, azzal a kitételrel, hogy Budapest nem csupán messze a legnépesebb magyarországi város, hanem az ország, a nemzet fővárosa is, tehát helyesebb fővárosi identitásról beszélni. Ez egyúttal kötelezettséget is jelent az intézmény számára, nem tekinthetjük úgy, hogy a mi feladataink Budapest közigazgatási határainál véget érnek. Amint a főváros is többet jelent az ország, a nemzet számára, mint egyszerűen azt, hogy ez a legnagyobb

¹ Az eredeti pályázati szöveget ld.: https://bparchiv.hu/sites/default/files/atoms/files/palyazat_bfl_foig_kenyeresi.pdf A tanulmány-verziót lásd: Kenyeres, 2019.

² Jelen publikáció a pályázat rövidített, aktualizált verziója, a teljes pályázati szöveg elérhető: https://bparchiv.hu/sites/default/files/atoms/files/szakmai_koncepcio_budapest_fovaros_leveltara_foigazgatoi_kenyeresi.pdf (A megtekintés ideje: 2023. október 19.)

települése és egyúttal közigazgatási, gazdasági és kulturális központja, hanem szerepe messze kisugárzik az egész országra, a Kárpát-medencére, sőt a közép-európai régióra, így levéltárának is tudatosan vállalnia kell országos és nemzetközi szintű feladatokat – természetesen az MNL-lel való együttműködést és feladatmegosztást szem előtt tartva.

Az intézmény küldetése

A levéltárak esetében ugyan jogszabály (Ltv.) nem írja elő intézményi jövőkép vagy vízió és küldetésnyilatkozat készítését, mégis, igazodva a múzeumi és könyvtári gyakorlathoz, a stratégiai tervezés részeként 2019-ben javaslatomra elkészült a BFL e két nyilatkozata, amelyeket érdemes mindig szem előtt tartani a középtávú stratégiai tervezés során:³

A 2019-ben elfogadott intézményi jövőképben és küldetésnyilatkozatban megfogalmazott komplex célok és feladatok kijelölik az elkövetkező időszak főbb cselekvési irányait: a modern, nyitott, szolgáltató levéltári működést, a Kárpát-medencei, elsősorban a városi levéltárak iránti elkötelezettséget, a BFL saját erőforrásainak és általában véve a teljes magyar levéltárügy fejlesztését, míg alapvető feladataink továbbra sem változtak: az illetékességünkbe tartozó iratok átvétele, megőrzése és feldolgozása mellett egyre nagyobb hangsúlyt kap a magániratgyűjtés, az egyik legfontosabb kihívás pedig az elektronikus iratok átvétele és hosszú távú megőrzése. Kiemelten fontos feladat az őrzött források modern eszközökkel történő közzététele, igaz, az adatvédelmi jogszabályok e téren egyre nagyobb korlátokat állítanak elénk. Nagyon fontosnak tartottam a küldetésnyilatkozatban kiemelni a levéltár tudományos mivoltát, kutatási feladatait is. Hangsúlyos célunk a kutató- és ügyfélbarát szolgáltatások fejlesztése, amely a 2020-tól velünk lévő válsághelyzetek (Covid, majd az energiaválság) idején nagy kihívást jelent. A levéltár ugyanakkor ma már számos plusz szolgáltatást kell, hogy nyújtson, kiemelve ezek közül a levéltár-pedagógiai foglalkozásokat, a kulturális programok szervezését, az oktatási, továbbképzési projekteket indítását, amelyek révén a társadalom levéltárak iránti bizalmát és egyúttal a tudatos levéltárhasználatot is erősíthetjük. A levéltár ugyanis nem csupán emlékezetintézmény, hanem a demokratikus állam egyik alapintézménye is. Mind az intézményi vízióban, mind pedig a küldetésnyilatkozatban tetten érhető a levéltárak és ezen belül a BFL elmúlt évtizedekben végbement totális szemléletváltása: olyan intézményt működtetünk, amely nem elzárkózik, hanem nyit a felhasználók felé, válaszol a kihívásokra, a társadalom egyre szélesebb rétegeinek biztosítja a szolgáltatásait, amelyeket az újabb elvárásokhoz igazít és ennek érdekében folyamatosan fejleszti munkatársai tudását, és e tudást igyekszik a levéltáros szakma egésze felé is továbbadni.⁴ E folyamatok révén pedig nem csupán saját illetékességi területén, hanem azon túl is feladatokat vállal a főváros szerepköréhez igazodva.

³ Kenyeres, 2019: 7. Lásd még: <https://bparchiv.hu/statikus/kuldetesnyilatkozat>

⁴ A levéltárak attitűdváltásáról újabban közzétett írást lásd: Kenyeres, 2022.

A BFL SWOT-elemzése és a levonható tanulságok

A mai világban egy-egy szervezet, intézmény jelenlegi helyzetének elemzésére és stratégiai tervezésének előkészítéséhez általánosan elfogadott az üzleti stratégiai tervezés alapjaként számontartott SWOT-analízis.

I. A BFL SWOT-analízise

Erősségek (belső tényezők)	Gyengeségek (belső tényezők)
▪ Szakmai tudás ▪ Kiváló szakembergárda ▪ Jó infrastruktúra ▪ Rendezett fizetések ▪ Világos, nyilvános intézményi stratégia ▪ Hazai és nemzetközi beágyazottság ▪ Digitalizálás, adatbázisépítés, online szolgáltatások, e-archiválás ▪ Közművelődés, PR, levéltár-pedagógia ▪ Sikeres hazai és nemzetközi projektek ▪ Szakmai felsőfokú és továbbképzőhely ▪ Pozitív visszajelzések a levéltárhasználók részéről (kutató- és ügyfélszolgálat gördülékenysége, szakmai és széles közönségnek szóló rendezvények sikere) ▪ Intézményi reziliencia kialakulása (rugalmas ellenállási képesség)	▪ Versenyszférához nem mérhető bérek ▪ Műszaki, pénzügyi, informatikai szakember-utánpótlás nehézségei ▪ Elavuló, folyamatosan fejlesztendő infrastruktúra ▪ A feladatokhoz képest alacsony létszám ▪ Növekvő adminisztrációs teher ▪ Belső kommunikációs problémák ▪ Vertikális visszajelzések hiánya ▪ Belső továbbképzések hiánya => szakmai lemaradás ▪ „Konzervatív attitűd” – tartózkodás az új infokommunikációs eszközöktől, digitális eljárásoktól, humánerő-fejlesztési újításoktól
Lehetőségek (külső tényezők)	Veszélyek (külső tényezők)
▪ A közigazgatási folyamatok elektronizálása / digitalizálása ▪ Intenzív online tudományos jelenlét ▪ „Hasznosnak lenni” – a társadalom, az oktatás, a tudomány számára, általános közgyűteményi attitűdváltás ▪ Otthoni munkavégzés kultúrájának kialakulása ▪ Szakmai területek folyamatos bővülése, interdiszciplinaritása ▪ Európai uniós és hazai pályázati lehetőségek	▪ Bizonytalan gazdasági jövőkép (kulturális szféra finanszírozása, infláció stb.) ▪ Bizonytalan humánpolitikai helyzet (egyetemi képzés problémái, fiatalok pályaelhagyása) ▪ Bizonytalan hazai és EU-s pályázati lehetőségek ▪ Covid, más pandémiás helyzet és várható következményei (gazdasági, politikai, mentális) ▪ Egyéb vészhelyzetek (ld. energetikai, háborús stb.)

A fenti elemzés rávilágít a BFL jelenlegi *belső* helyzetére: *erősségeink* közé tartozik a képzett humán erőforrás, amiben szerepet játszik az, hogy a BFL immáron két évtizede az ELTE BTK levéltáros szak (MA) képzőhelye is egyúttal, a jó infrastrukturális adottságok. De ide tartoznak a rendezett a fizetések, a világos stratégia, az adatbázisépítési, digitalizálási eredményeink, a kutató- és ügyfélbarát szolgáltatásaink, rendezvényeink – ezek mind jelentős szakmai és társadalmi elismerést hoztak. Fontos, hogy kialakult az intézményi reziliencia képessége, a munkatársak nagyon gyorsan álltak át a pandémiás helyzet következtében megváltozott viszonyok között az új feladatokra, így a visszatérő hasonló helyzeteket is jobban tudjuk majd kezelni. Összességében a BFL számos erősséggel rendelkezik, ezek hatóereje, nagyságrendje szerencsére meghaladja gyengeségeinket, és kellő erőt ad azok javítására.

Mivel úgy vélem, hogy az erősségekkel jól állunk, talán a *gyengeségeinkre* kell jobban koncentrálni. Ugyan az elmúlt időszakban sokat léptünk előre a fizetések területén, de a versenyszférát meg sem tudjuk közelíteni, ez főként olyan munkakörökben okoz problémát, mint az informatika, a pénzügy, a műszaki-épületfenntartási területek. Ezen a problémán részben *belső* átképzésekkel tudunk segíteni (pl. az informatikai osztályunk állományának fele levéltáros végzettségű), adott esetben munkaerő-kölcsönzéssel (műszaki) vagy magas szintű munkakörülmények és továbbképzési lehetőségek nyújtásával (pl. pénzügyi területen). Ugyan hazai és nemzetközi szinten kiváló infrastruktúrával rendelkezünk, azonban ez folyamatosan avul. Amennyiben valamelyik területen nem sikerül a szinten tartást elérni, az komoly működési problémákat okozhat (pl. épületüzemeltetési rendszerek, liftek, informatikai rendszerek avulása stb.), éppen ezért e területeket prioritásként kell kezelni a továbbiakban is. A feladatokhoz képest alacsony létszám kapcsán a fenntartóval való folyamatos kommunikációval lehet előrelépést elérni, illetve *belső* munkaerő-átcsoportosítással lehet átmenetileg kezelni a kérdést. Az egyre növekvő adminisztrációs terheken is meg kell próbálni könnyíteni, annak ellenére, hogy ezek elsősorban *külső* nyomásra (jogszabályi kötelezettség, fenntartói, ÁSZ ellenőrzések eredményeként stb.) nehezednek intézményünkre. A feladatok jobb és hatékonyabb tervezéséhez és végrehajtáshoz nemcsak a folyamatos vezetői monitoring szükséges, hanem az is, hogy a munkavállalók részéről megfelelő visszajelzések érkezzenek az egyes feladatok végrehajthatóságáról, a szükséges beavatkozásokról. Gyengeségek közé tartozik a megszerzett szakmai tudás folyamatos avulása is, és új kompetenciák megjelenése, illetve annak hiánya, ezért szükség van a legújabb jogszabályi változások követésére, az informatikai rendszereink új trendeknek megfelelő fejlesztésére, a szakmai-módszertani újdonságok folyamatos oktatására, valamint a hiányzó kompetenciák fejlesztésére is.

A *külső tényezők* táblázatban ismertetett főbb elemek kapcsán érdemes röviden a *lehetőségeinkről* beszélni. Szakmánknak fontos területe a digitalizáció, de ebbe beletartozik a folyamatok digitalizálása is. Mindenütt egyre nagyobb szerepe van az elektronikus ügykezelésnek, az ezt kiszolgáló rendszerek folyamatosan fejlődnek. A levéltárnak is tartani kell a lépést ezekkel a fejlesztésekkel, sőt, e-archiválásnál – egyelőre – mi vagyunk helyzeti előnyben. Ugyanígy a nemzetközi és hazai együttműködések keretében létrejövő tudást is ki lehet használni, legyen szó informatikai fejlesztésekről,

levéltári szabványosításról, új protokollokról, állományvédelmi újdonságokról, történet- és levéltártudományi módszertani kutatásokról, új típusú intézményközi vagy civil szervezetekkel való együttműködésről. Nemzetközi projektekben való részvételeknek az egyik legfontosabb hozadéka a tudástranzfer, és ilyen együttműködések kialakítására lehetőségünk is nyílik az elkövetkező öt évben. A *veszélyek* sajnos mindenki előtt jól ismertek, a nehezedő finanszírozási helyzettől a különböző hivatalosan is deklarált veszélyhelyzetekig, például a rezsikrízisig. Az eseményeket folyamatosan követni kell, és reagálni az újabb és újabb kihívásokra.

Feltételek, adottságok, erőforrások és intézményi stratégiai célok

A BFL alapfeladatait az Ltv. és a 27/2015. (V. 27.) a közlevéltárak és a nyilvános magánlevéltárak tevékenységével összefüggő szakmai követelményekről szóló EMMI rendelet (a továbbiakban: R.) határozza meg, az intézmény konkrét feladatait és működési kerekeit pedig az Alapító Okirat és az SZMSZ rögzíti. A stratégiában meghatározott céloknál a fentebb már idézett intézményi vízióban és küldetésnyilatkozatban megfogalmazottak szolgálnak még további iránymutatásként.

Humánerőforrás-adottságok, humánpolitika

A stratégiai feladatok végrehajtásának legfontosabb eszköze a humán erőforrás, így az ezzel kapcsolatos teendők a legfontosabb vezetői feladatok közé tartoznak. A BFL jelenlegi engedélyezett létszáma 123 fő. Az épület recepciós és portaszolgálatát, valamint takarítását szerződtetett, külsős cégek látják el, így az említett létszámkeret döntően szakmai feladatokat lát el. 2013-ban, amikor átvettem a BFL vezetését, az engedélyezett létszám 115 fő volt, a betöltött álláshelyek száma 105. Összehasonlításként a 2010. évi nagyarányú leépítés előtt 135 fő volt az engedélyezett létszámunk. Először azt sikerült elérni, hogy valamennyi engedélyezett álláshelyet be tudjunk tölteni, majd a folyamatosan növekvő, részben jogszabályok által generált többletfeladatok indokolták, hogy további 6 fővel tudtuk növelni az álláshelyek számát 2018-ig. Az elmúlt ciklusban ugyanis fontosabbnak tartottam a létszámemelésnél, hogy a munkatársak a 2018. évihez képest nagyobb bért kapjanak, azaz célként azt tűztem ki, hogy legalább a magyarországi átlagbér színvonalát érjük el, amit 2023-ra – a fenntartói és a kormányzati intézkedéseknek köszönhetően – meg is tudtunk valósítani. A közgyűjteményi területen versenyképes fizetések, a kiváló munkakörülmények és a világos intézményi vízió, a munkavállalói érdekeket figyelembe vevő intézményi humánpolitika együttesen játszott szerepet abban, hogy az elmúlt időszakban drasztikusan csökkent a fluktuáció: 2019-ben 16 fő, 2020-ban 14 fő, 2021-ben 8, míg 2022-ben mindössze 2 fő lépett ki! A BFL vonzó munkahely lett, az általában nyugdíjba vonulás miatt felszabaduló álláshelyekre szinte azonnal szakképzett, az esetek döntő részében levéltáros MA-diplomával vagy PhD-val rendelkező fiatalokat alkalmazunk. A nem szakmai területeken is sikerült megfelelő szakembergárdával erősítenünk. Jellemző, hogy az engedélyezett létszámot az elmúlt időszakban mindig

be tudtuk tölteni. Jelenlegi állományunk jól képzett, motivált, nyitott a tanulásra, és egyúttal rendelkezik az új viszonyokhoz történő alkalmazkodási képességekkel. Olyan intézményi attitűd alakult ki, amely nagy erőssége, egyúttal erőforrása a BFL-nek.

Látok azonban egy már középtávon veszélyeket magában rejtő humánpolitikai problémát. Azzal, hogy a közalkalmazotti jogviszonyt 2020 őszén felváltotta a munkatörvényes jogviszony, megszűnt a szolgálati időt, illetve a tanulmányi előmenetelt (újabb felsőfokú végzettség, PhD-fokozat, nyelvvizsga) honoráló előrelépési rendszer, így nehéz motiválni a kollégákat újabb diplomák, végzettségek megszerzésére, illetve az intézményhez való lojális, hosszútávú viszony mint érték elérésére. Szükség volna egy (legalább) fővárosi közgyűjteményi karriermodell kidolgozása, ami egyaránt honorálná a főváros szolgálatában eltöltött időt és az újabb kompetenciák megszerzését.

Fontos kérdés egy intézményen belül a munkavállalók korcsoport szerinti megoszlása. A BFL-ben jelenleg 30 év alatt 10 fő, 30–40 éves kor között 36 fő, 41–50 év között 46 fő, 51–60 év között 37 fő, 61 felett 3 fő dolgozik. A levéltár jelenlegi törzsgárdáját a 41–50 év közöttiek képezik, az alattuk és felettük lévő korcsoport tagjainak száma nagyjából megegyezik és nem marad el nagyságrendben a 40 felettiektől, így van elegendő utánpótlás és a megfelelő szakmai tapasztalat is rendelkezésre fog állni az elkövetkezendő 5-10 évben. Az elmúlt években mindig szorgalmaztam a fiatal, képzett pályakezdők alkalmazását és a későbbiekben is őket kívánom előnyben részesíteni, ami nem zárja ki idősebb, tapasztalt, magasan kvalifikált munkavállalók alkalmazását sem. A BFL több éve, évtizede a levéltárban dolgozó tapasztalt munkatársai adják a szakmai állomány gerincét, és a továbbiakban is rájuk fog hárulni a munka „dandárja”, de már most foglalkoznunk kell azzal, hogy 10-20 év múlva kik vehetik át az intézmény meghatározó munkavállalóinak szerepét.

Az intézményi fluktuáció ugyan csökkent, de 2018 és 2022 között így is 46 fő lépett ki, ezzel szemben ténylegesen 59 új munkatársat fogadtunk (az újak közül is léptek ki később). A munkavállalók több mint fele az elmúlt ciklusban került a BFL állományába, így a kiválasztási metódusunkat is igazolja a kedvezőbb korfa. A BFL-ben jelenleg kb. fele-fele arányban dolgoznak női és férfi kollégák (nők 58 fő, férfiak 65), ez az arány ideálisnak mondható. Tudományos munkakörben 74 főt foglalkoztatunk (66%), ami kimagasló, közülük 22 fő – a tudományos munkatársak 30%-a – PhD-fokozattal is rendelkezik, tehát felsőfokú diplomával rendelkező, tudományosan is képzett, magasan kvalifikált munkaerővel rendelkezünk.

A megüresedő vagy éppen újonnan létrehozott szakmai állások betöltésénél továbbra is előnyben részesíteném a levéltáros MA-diplomával rendelkező fiatalokat. Többek között azért is veszünk részt aktívan kollégáimmal az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészttudományi Kar (ELTE BTK) levéltáros képzésében vezetőtanárként, oktatóként, gyakorlatvezetőként, hogy az utánpótlásunkat képezzük és kiválasszuk.

Jó lehetőséget kínál az önkéntesek bevonása is szakmai feladataink végrehajtásába, amire az elmúlt időszakban bőven akadt példa. Ugyanígy az egyetemi hallgatók és a közösségi szolgálatot ellátó diákok gyakorlata is jól hasznosítható az intézmény munkájában.

Minden stratégia megvalósításában kiemelt szerepe van a vezetőknek. A BFL felső- és középszintű vezetőinek száma 20 fő, közülük a levéltárszakmai területen 11 fő rendelkezik PhD-fokozattal, két fő pedig jogi diplomával. A BFL-ben a tudományos fokozattal rendelkezők fele a vezetésben végzi munkáját, hozva magával tudományos tapasztalatát és kapcsolatrendszerét. A magasan kvalifikált vezetők kihívásként értékelik az egységes stratégia mentén végzett szakmai feladatokat, önálló projektirányításra képesek, rendelkeznek is ilyen gyakorlattal.

Hazai és nemzetközi kapcsolatok mint erőforrás

A BFL-nek kiterjedt nemzetközi kapcsolatai vannak. Meghatározó tagjai vagyunk a bécsi székhelyű ICARUS (International Centre for Archival Research) szervezetnek, amely több, mint 200 közép-európai levéltárat, kutatóintézetet tömörít. Jó kapcsolatot ápolunk a határon túli jelentős mennyiségű magyar vonatkozású iratot őrző városi levéltárakkal (Zenta, Szabadka, Újvidék, Kassa), illetve az újvidéki Vajdasági Tartományi Levéltárral és a Kárpátaljai Területi Levéltárral (Ungvár, Beregszász). A 2018-ig terjedő időszak nemzetközi kapcsolatépítésének volt a gyümölcse a Szentpétervári Városi Levéltári Bizottsággal való kiváló együttműködés, aminek az ukrajnai háború drasztikus véget vetett, ugyanakkor a kárpátaljai és kijevei kollégákkal nagyon jó a viszonyunk továbbra is, és már tervezzük a háború utáni időszakban megvalósítandó újabb beregszászi projektünket. Nyugat-Európai partnereink közül a Bécsi Városi és Tartományi Levéltárral, a Heidelbergi Városi Levéltárral, valamint a zürichi székhelyű Archiv für Zeitgeschichte-vel szoros együttműködést sikerült kialakítani. Újabban a Stockholmi és Koppenhágai Városi Levéltárakkal épült ki EU-s pályázati sikert hozó kapcsolat. Állományvédelmi területen pedig – V4 együttműködés keretében – a Szlovák Nemzeti Könyvtárral, a Cseh Nemzeti Könyvtárral és a Varsói Egyetemmel dolgozunk együtt. Fontosnak tartom az e fórumokon, nemzetközi konferenciákon, szakmai utakon való részvételt.

Főbb intézménystratégiai célok kijelölése

A BFL szakmapolitikai helyzetének erősítése

Véleményem szerint ma megkérdőjelezhetetlen a BFL kiemelt szakmapolitikai pozíciója. Vezető munkatársaink ott vannak a szakma legjelentősebb testületeiben, a kultúráért felelős miniszter tanácsadó testületében, a Levéltári Kollégiumban, valamint jelen vannak a levéltári szakfelügyelők soraiban, a levéltáros szakmai egyesület vezetésében, valamint a Nemzeti Kulturális Alap könyvtári és levéltári kollégiumában, többen közülük a levéltáros képzésben közreműködő egyetemi oktatók. Valamennyi, a szakmát érintő jogszabálmódosítási ügyben a kulturális tárca kikéri véleményünket, számos esetben kapunk a minisztériumtól központi szakmai feladatot megvalósításra (pl. akkreditált képzések kidolgozására, savtalanítási projekt megvalósítására) felkérést, illetve forrást; vállalunk országos, sőt határon túli projekteket. A hazai levéltári világban is jó kapcsos-

latokat ápolunk társintézményeinkkel, korrekt viszonyra törekszünk az MNL-lel, valamint a városi és más hazai levéltárakkal is partneri viszonyt ápolunk. Fővárosi társintézményeinkkel – Fővárosi Szabó Ervin könyvtár (FSZEK), Budapesti Történeti Múzeum (BTM) – kiváló kapcsolataink vannak, amelyeket közös projektekben is tudunk hasznosítani. Nagyon jó a viszonyunk országos szintű könyvtárakkal, múzeumokkal, szorosán együttműködünk az egyetemi oktatásban az ELTE BTK-val a levéltárosképzésben, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemmel (BME) a műemlékvédelmi szakmérnöki képzésben, történettudományi területen pedig a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetével és más tudományos intézményekkel is. Feladatunk ezeknek a kapcsolatoknak, vagyis a BFL szakmai és tudományos hálójának a szinten tartása, erősítése, további tényleges együttműködések kialakítása.

Rendkívül fontos a BFL és a fenntartó Fővárosi Önkormányzat viszonya is. Főigazgatóságom kezdete (2013) óta sikerült a BFL-t újrapozícionálni a főváros tekintetében. A BFL nemcsak gyorsan és hatékonyan szolgálja ki a fenntartói információs igényeket, de képes plusz szolgáltatásokat is nyújtani. A most aktuális, egyik legfontosabb fővárosi projektünk a főváros egyesítésének 150. évfordulójához kapcsolódik, ennek előkészítésében proaktívan vettünk részt, folyamatosan egyeztetve társintézményeinkkel, a BTM-mel és a FSZEK-kel.

A BFL tudományos jellegének erősítése

A levéltárak egyúttal tudományos intézmények is, az Ltv. szerint (Ltv. 13. § g. és az SZMSZ – II. fej. 6. bek. – alapján) alapfeladataik közé tartozik az őrzött iratanyag tudományos feldolgozása és közzététele, ennek érdekében történet- és levéltártudományi kutatások folytatása. Annak ellenére, hogy nemzetközi szinten és hazánkban is egyre inkább dominál a levéltár hivatali tevékenysége, fontos, hogy megtaláljuk az egyensúlyt a hivatali feladatok, a levéltári alapfeladatok és a történeti kutatások között.

A tudományos munka végzésének rendjéről szóló szabályzatunk lehetővé teszi, hogy a tudományos munkakörben dolgozók Budapest történetére, a Kárpát-medencei, a nemzetközi város- és településtörténetre, valamint az őrzött iratanyag tudományos feldolgozására, Magyarország történetére vonatkozó, levéltári forrásfeltáráson alapuló egyéb történettudományi, művészettörténeti stb. témák vagy levéltártudományi-módszertani kérdések tudományos feltáráására vállalkozzanak. Nem kizárólagos feltétel tehát a budapesti vonatkozású kutatások végzése – gondoljunk a hozott témával érkező PhD-hallgatókra, vagy a más történettudományi területeken kiemelkedő kutatásokat végzőkre, az intézménynek is érdeke, hogy ezek a kollégák folytassák kutatásaikat és tudományos kapcsolati tőkéjüket a BFL érdekében is kamatoztassák. Nyilván az intézmény szempontjából kiemelt támogatást – például publikációs lehetőséget, külföldi ösztöndíjakon (MÖB, CH, Klebelsberg) való részvétel támogatását – a Budapest történetéhez, kiemelt tudományos projektjeinkhez illeszkedő kutatások kapják. A tudományos munkát részletesen meg kell tervezni, majd be is kell számolni róla, kötelező a megjelent publikációkat a Magyar Tudományos Művek Tára adatbázisában is rögzíteni. Fontosnak tartom,

hogy levéltártudományi kutatásokat is folytassunk, hiszen munkatársaink alaposan részt vettek a nemzetközi levéltári szabványok adaptálásában,⁵ jogszabályi változtatások tudományos megalapozásában, tevékeny szerepünk volt a levéltári fogalomtár kialakításában és megújításában,⁶ valamint a legfontosabb hazai levéltártudományi adatbázis, a Levéltári korpusz⁷ megalkotásában és bővítésében. Munkatársaim rendszeresen publikálnak levéltárszakmai kérdésekben a Levéltári Szemle hasábjain vagy a Magyar Levéltári Portál (archivportal.hu) felületén. A továbbiakban is szeretném az ilyen jellegű tudományos munkákat ösztönözni, támogatni.

Az elmúlt évtizedben a BFL a hazai várostörténeti kutatások legjelentősebb műhelyévé vált. 2022-ben jelent meg kiadásunkban az Urbs, Magyar Várostörténeti Évkönyv 16. kötete, 2023-ban rendeztük meg a 9. Magyar Várostörténeti Konferenciát. Mindkét produktum a BFL brandjévé vált, és a továbbiakban is hangsúlyos szerepet kap az intézmény életében.

A BFL szolgáltató levéltár jellegének erősítése

Deklarált szakmai célként kell kijelölni a BFL kutató- és ügyfélbarát szolgáltatásainak fejlesztését, a szolgáltató jelleg további erősítését. Ennek érdekében szükséges a lehetséges innovációk rendszeres áttekintése, vizsgálata, körültekintő bevezetése nemcsak a kutató- és ügyfélszolgálati területen, hanem a rendezvényszervezési, közönségszolgálati, levéltár-pedagógiai munkánkban, és online felületeinken.

Szakmai stratégiai célok és megvalósításuk

Iratátvételi, gyűjtőterületi stratégia

- Gyűjtőterületi funkcionális stratégiák kidolgozása és alkalmazása

A BFL 2018–2022 közötti gyűjtőterületi tevékenysége során úgy sikerült az elmúlt öt évben jelentős mennyiségű szervlátogatást, magániratgyűjtést és ezek nyomán iratátvételeket lebonyolítani, hogy 2020 márciusától a koronavírus-járvány, illetve a különböző egyéb válságok jelentősen megnehezítették a levéltár ez irányú tevékenységét.

Iratátvételi lehetőségeinket nagy mértékben határozza meg a raktárkapacitási helyzet. Az elmúlt évek raktár-bővítései (fix állványzat helyére gördülőállványzatok beépítése) eredményeként jelenleg 9 ezer fm-nyi szabad kapacitással rendelkezünk, amelynek az eddigi tapasztalatok szerint legalább egy évtizedre elegendőnek kell lennie.

Az önkormányzati iratképzők esetében jó az együttműködés a fővárossal és a kerületekkel, az iratok átvétele az irattári tervek alapján jól tervezhető feladat, a problémákat

⁵ <https://archivportal.hu/index.php/leveltarosoknak/leveltari-szabvanyok/>

⁶ <https://fogalomtar.archivportal.hu/>

⁷ https://library.hungaricana.hu/hu/collection/leveltari_iratok_leveltari_korpusz/

az irattári területen dolgozók leterheltsége, munkaerőhiánya, s a helyenként felmerülő iratfertőzöttség okozza. Kiemelt feladatként kezeljük az építészeti örökség egyik legfontosabb forráanyagának, a tanácsi-önkormányzati szervek műszaki osztályai iratainak kérdését. 2014–2015-ben kidolgoztuk a tanácsi korszak építési-műszaki iratainak mintaselejtezési eljárásáról és a levéltárárett iratok átvételéről szóló koncepciót. A megfelelő őrzési idő eltelte után 2021-ben érkezettnek láttuk az időt arra, hogy az 1990 után keletkezett hasonló tárgyú iratoknál is ilyen jellegű vizsgálatot végezzünk. A minta-projektek alapján terveink szerint 2024-re kész koncepciót dolgozunk ki az 1990 után keletkezett műszaki iratok átvételére.

A jogszolgáltatási területen régóta hangsúlyos szerepet kap a gyűjtőterületi munka elméleti megalapozása is.⁸ Új kihívást jelent a jogszolgáltatási rendszer dinamikus átalakulása az elmúlt időszakban, további tapasztalatunk, hogy látványosan romlottak az irattári állapotok is. Az Országos Bírósági Hivatal (OBH) és a megyei levéltárak felől érkező iratkezelési, értékelési, selejtezési stb. megkeresésekre is éppen ezért igyekszünk mindig válaszolni. A bírósági gyűjtőterületen 2019–2020 során végzett komplex iratfelmérésből fontos tanulságokat vonhattunk le. A felmérés jól érzékeltette, hogy a bíróságokon a papír és elektronikus alapú, azaz hibrid iratkezelés rendszere milyen problémákkal küzd, de a legfajszúlyosabb megállapítás az, hogy az elektronikus iratok átvétele határozott együttműködést, azonnali beavatkozást igényel iratképzői oldalról. A probléma egyik forrása, hogy a bírósági területen az elektronikus iratkezelés rendszere a levéltári illetékességünkön túlmenően centralizált, az érintett informatikai részlegek – amely a bírósági oldalon részben helyben, részben az OBH-n működnek – ugyanakkor sokszor csak vonakodva állnak rendelkezésre. Hasonló felmérést tervezünk az ügyészségi és rendőrségi területen is, itt szintén az elektronikus iratok helyzetének a vizsgálata áll majd a középpontban. A bírósági szervek esetében a papír alapú iratok átvétele az eddigi gyűjtőterületi munka eredményeként, amely támaszkodott a BFL-ben készült iratértékelési koncepciókra, továbbra is elvileg jól tervezhető, ugyanakkor problémát jelent az irattárosok hiánya, a rossz állapotú irattárak és a fertőzött iratok nagy mennyisége. Nagy sikereket értünk el ugyanakkor az elmúlt időszakban a büntetvégrehajtási iratok átvétele terén, ugyanakkor további átvételek várhatók még ezen a területen, itt is a szervek előkészítő munkálatainak befejezésére várunk. Jelentős gyűjtőterületi eredmény volt a Budapesti Ügyvédi Kamara iratanyagának részleges átvétele, évtizedes szándékunk valósult meg azzal, hogy a veszélyes körülmények között őrzött személyi dossziékat át tudtuk venni.

Az oktatási-nevelési intézmények esetében a 2017-ben elfogadott gyűjtőterületi koncepció⁹ mentén zajlott a munka 2018–2022 között: 97 ifm terjedelmű iratanyag került a levéltárba, ami 43 új fond létrehozását és 66 korábbi kiegészítését jelenti. Idén és a későbbiekben is e koncepció mentén kívánunk tovább haladni, fókuszálva az 1948-as államosítások előtti maradandó értékű iratok mielőbbi átvételére. A jelzett számok

⁸ Lásd pl. Kenyeres–Sarusi Kiss–Sipos, 2001.; Kenyeres, 2004.

⁹ Koltai, 2020.; Koltai, 2022.

mutatják, hogy az iskolai iratok gyűjtése kifejezetten sikeres tevékenységünk volt, még a 2020–2021-es pandémiás évekbeli visszaesés ellenére is. A civil iratok gyűjtését a 2017-ben elfogadott koncepció¹⁰ szerint végeztük, és a továbbiakban is ez szolgál a gyűjtési munka alapjául. 2018–2022 között ezen a korántsem könnyű terepen, ahol napjainkban a civil szervezetek meglehetősen bizalmatlanok bármilyen hivatalos megkezesést illetően, sikerült 32 új fondot létrehozunk 57 ifm terjedelemben, amely mellé jelentős elektronikus dokumentációt is sikerült begyűjteni.

Az egészségügyi intézményekre vonatkozóan komoly jogszabályváltozás történt az elmúlt időszakban, ugyanis ismét közlevéltári illetékességre került az egészségügyi dokumentáció gyűjtése. E területen a maradandó értékű iratok esetében jelentős mennyiségű kintlévőségről beszélhetünk, amelyet immár az elméleti megalapozottságú és felméréseken alapuló gyakorlati tapasztalat szerint készített, 2021-ben elfogadott gyűjtőterületi koncepció révén tudnak munkatársaim a következő években csökkenteni. A fókusz a fővárosi kórházak 1990 előtti irataira irányul, mind a működési, mind az egészségügyi dokumentáció esetében. A közeljövő átvételeinek komoly hátráltató tényezőjét jelenti azonban az egészségügyi intézmények kifejezetten rossz irattározási körülményeinek és az ezek között tárolt, gyakran fertőzött iratoknak a problémája – nem véletlen, hogy a dokumentumok elázása, penészesedése miatt a legtöbb kényszerselejtezt itt kell lebonyolítani.

A 2023 utáni években elkészítjük a kulturális és a szociális szervek iratainak gyűjtésére szolgáló koncepciókat. A kulturális területen az elmúlt években sikerült több fontos intézménnyel és gyűjteménnyel felvenni a kapcsolatot. E területen az oktatási szervekhez hasonló módon kérdőíves felméréseket tervezünk. A szociális intézményekkel már a koronavírus-járvány előtt is nehéz volt az egyeztetés, így e téren más jellegű megoldásban gondolkodunk, és inkább néhány meghatározó szereplőtől tervezünk iratátvételeket.

A fővárosi gazdasági szervek esetében folyamatban van a területre vonatkozó iratgyűjtési koncepció véglegesítése, amely főleg a fővárosi közüzemektől és gazdasági társaságoktól történő papír és elektronikus iratátvételre fókuszál. Ezenkívül folytatjuk a fel- és végelszámolásokban érintett fővárosi cégek iratainak vizsgálatát, bár e téren komolyabb iratátvételeket nem remélhetünk. Tervezzük továbbá cégbírósági irataink kiegészítését is, aminek mértéke viszont már részint a raktárkapacitási helyzettől is függ.

■ Magániratgyűjtési stratégia

A 2018 és 2022 közötti években a BFL magániratgyűjtési tevékenysége a korábban már kialakított utakon haladva magánszemélyek felajánlásai és irateladásai, illetve régiségkereskedőktől, valamint árverési vásárlások révén zajlott. A magánirat-együttesek megvásárlásához részben pályázati, részben saját forrás biztosította a keretet (2018–2020 között saját forrásból, 2021–2022 folyamán részben NKA-pályázati, részben saját for-

¹⁰ Györgyi, 2021.

rásból). A fővárosi lakosok részéről érkező megkeresések a koronavírus-járvány idején sem vesztek intenzitásukból, sokan jelentkeztek irataik odaajándékozása céljából. Az öt év munkájának eredményeként 22 új családi és 69 új személyi fond jött létre ajándékozás, vásárlás vagy letét formájában, illetve több korábbi iratanyagot is kiegészítettünk.

Ezen időszak alatt a fényképgyűjtés mind tudatosabbá vált az irathagyatékokra irányuló munkánkon belül, s ezzel párhuzamosan az évek alatt felhalmozódó magánirati fotógyűjteményünk gondozását, feltárását is kiemelten kezeltük és kezeljük jelenleg is.

A BFL magániratgyűjtési tevékenységének egyik fő feladata az ezen munka révén felhalmozódott és folyamatosan gyarapodó iratanyag hasznosulásának elősegítése, egyfelől a tudományos közegben, másfelől a nagyközönség, a fővárosi lakosság körében. Míg a tudományos kutatás számára azt kell megmutatnunk, hogy a magániratok egyedülálló, semmilyen más hivatali iratból nem rekonstruálható és pótolható módon képesek rálátást adni a fővárosi társadalom történetére, addig gyűjteményünk lakosságnak való megmutatása a tájékoztatáson túl a további gyarapodást is elősegítheti. Az elmúlt időszak egyik alapvető tapasztalata, hogy a magánszemélyek, családok irathagyatéka sok esetben a szemétként végzi, vagy kereskedelmi – elsősorban árverési – forgalomba kerül, ami a hagyatékok szétesésének, megsemmisülésének, illetve a múlt megismerése szempontjából hozzáférhetetlenné válásának sajnálatos és biztos útja. Az iratkereskedelem mint konkurencia olyan, nem egyszer a főváros történetét meghatározó személyiségek hagyatékát is érintő nehézséget jelent a gyűjtőmunkánkban, amellyel csak módszeres ismeretterjesztéssel tudunk megküzdeni.

Rendezési és segédletkészítési, digitalizálási stratégia

Az átvett maradandó értékű iratanyag rendezése és segédletezése minden hazai közlevéltár Ltv.-ben és R.-ben meghatározott jogszabályi kötelezettsége. A jogszabályi kötelezettségen túl, az iratátvétel és az iratok hozzáférésének biztosítása mellett ezek a levéltár ténylegesen legmeghatározóbb alapfeladatai. Hiába gyűjtjük be az iratokat, ha nem tudjuk azokat rendezni, és a rendezettség sem segíti kellőképpen elő az anyag használatát megfelelő színvonalú segédletek nélkül. Ezt azért is hangsúlyozni kell, mert számos esetben tapasztalható, hogy a levéltárak éppen a rendezést és a segédletkészítést sorolják hátrébb tudományos vagy más jellegű – például digitalizálási, közművelődési, évfordulós stb. – projektjeik miatt. Azért sem lehet ezzel a gyakorlattal egyetérteni, mert a bekerülő anyagok rendezése és segédletezése segíti elő az iratok kutatását vagy az ügyfélszolgálati munkát, ezekre az alapfeladatokra építve lehet tehát szakszerű digitalizálási, közzétételi, közművelődési vagy más projekteket alapozni. A BFL-ben éppen ezért – a köziratok tekintetében feltétlenül – elvárás, hogy bekerüléskor, amennyiben szükséges, alapszintű, legkésőbb pedig a következő évben megkezdve középszintű rendezésnek vessük alá az iratokat, és a rendezéssel lényegében párhuzamosan elkészüljenek a R.-ben előírt raktári nyilvántartások, s azokat az Levéltári Nyilvántartó Rendszerben (LNYR) rögzítsük. A régi iratanyagok esetében (itt egyaránt beszélhetünk

18-19. századi vagy 20. század első feléből származó iratokról) a fő feladat rendezés tekintetében inkább a darabszintű rendezések irányába mutat, hiszen ez a rendezéstípus teszi lehetővé a tömeges adtabázisépítést és digitalizálást.

Az elmúlt öt év rendezési adatait az alábbi táblázat foglalja össze:

II. Rendezés a BFL-ben 2018 és 2022 között (ifm)

Rendezés – ifm	2018	2019	2020	2021	2022
alapszintű rendezés	0,76	26,56	44,44	78,41	45,79
középszintű (ügyirat- és tételszintű)	530,37	234,69	257,77	553,42	926,17
ellenőrző (középszint)	837,66	242,53	121,83	2948,43	739,91
ellenőrző (darabszint)	19,93	103,58	68,56	34,43	369,87
darabszintű rendezés	80,37	80,52	46,81	115,52	130,66
Összesen	1469,09	687,88	539,41	3730,21	2212,4
Mintaállványozás, raktárrendezés	887,36	2629,36	1763,81	5796,45	8109,31

A táblázat adataiból az alábbi következtetések vonhatók le: a BFL éves átlagban 1727 ifm iratanyagot vett rendezés alá (mintaállványozást leszámítva); az intézmény alapszinten kb. 40 ifm-t, középszinten 500 ifm-t, ellenőrző rendezést középszinten 978 ifm-t, darabszinten pedig átlag 90 ifm-t végzett. Előző pályázatomban, igaz kicsit más megoszlásban, évi maximum 1000 ifm-re tettem a közép- és darabszinten rendezendő, illetve ellenőrző rendezendő iratok mennyiségét. Ehhez képest azonban 70%-kal több anyagot vettünk éves átlagban rendezés alá, ami azt is bizonyította, hogy a BFL munkatársai e stratégiai célt szem előtt tartva végezték munkájukat. A BFL rendezési teljesítményét érdemes összevetni a közel 700 főt foglalkoztató, 21 tagintézménnyel rendelkező MNL teljesítési adataival: a BFL 2021-ben 553 ifm-t, míg az MNL 1357 ifm-t rendezett középszinten, darabszinten a BFL 90 ifm-t, az MNL pedig 179 ifm-t. Ez azt jelenti, hogy a BFL az MNL rendezési összteljesítményének középszinten 40%-át, darabszinten 64%-át hozta, míg létszámban a 20%-át sem éri el a másik intézménynek. A táblázat adatai ugyanakkor jól tükrözik a Covid-időszak eseményeit is, hiszen a kényszerű home office munkavégzés időszakában érhetően visszaesett a levéltárban végzett rendezések volumene, igaz 2021-ben igyekeztük bepótolni elmaradásainkat, és még 2022-ben is több mint négyszer annyit rendeztünk, mint a negatív csúcspont minősülő 2020-as évben. Jól látható tehát, hogy a rendezési teljesítmény 2020-at követően kezdett el felfelé ívelni, és ezt a szintet kell továbbra is tartani a következő periódusban. A rendezési feladatok között megjelentek már jó ideje a digitális állományokkal kapcsolatos – home

office-ban is végezhető – különböző típusú rendezések is, a jövőben nyilván egyre nagyobb szerepet kapnak az ilyen munkálatok is.

A klasszikus rendezési munkákon kívül nagyon sok anyagot kellett mintaállványozni (átdobozolni, feliratozni), illetve a raktárátépítési munkák okán rendszeresen megmozgatni, átpakolni, 2022-ben ez a mennyiség már meghaladta a 8000 (!) ifm-t.

A BFL gyakorlata szerint csak selejtezett irattári tételeket veszünk át a köziratképzőktől. Tapasztalat azonban, hogy a vállalati vagy a családi és más magániratok tartalmazhatnak selejtezendő dokumentumokat is, illetve főként a darabszintű rendezések során számos, főként ballasztnak tekinthető iratanyagot lehet leválasztani (főként duplumokat), ezek időszakonkénti lesejtezése is szakmai feladat.

A rendezéssel párhuzamosan végezzük a segédletezési munkálatokat, amely feladat az iratok hozzáférhetősége tekintetében kiemelt jelentőségű. A levéltár R.-ben előírt kötelezettsége a törzskönyv vezetése, illetve a raktári nyilvántartások készítése és aktualizálása. Ezek a segédletek a BFL LNYR-ében érhetőek el naprakészen. A frissen beérkezett iratok átadás-átvételi jegyzékeit ellenőrizni kell, hogy ideiglenes raktári nyilvántartásként használhatók-e, de a BFL-ban az a norma, hogy véglegesített, naprakész, ellenőrzött, az LNYR-ben és így az interneten is elérhető raktári nyilvántartásokkal rendelkezünk. A BFL-ben már 2003 óta fontos feladat a nemzetközi szabványon – ISAD(G) – alapuló, az iratanyag keletkezéséről, az iratképzőről és az iratanyag tartalmáról, kutathatóságáról fontos információkat közlő fond- és állagismertető készítése, amelyet 2017-től a R. is előír. A BFL-ben készült ilyen dokumentumokat szintén az LNYR-ben tesszük elérhetővé a kutatók számára.

III. Segédletkészítés a BFL-ben 2018–2022 (ifm)

segédletek	2018	2019	2020	2021	2022
raktári nyilvántartások ifm	798,09	2025,93	411,19	3239,26	2451,75
fond- és állagismertető ifm	402,11	518,96	863,51	2071,75	1051,45
adatbázis-rekordok	217 249	173 483	541 107	269 922	356 525

A BFL 5 év alatt átlagban évi 1785 ifm-hez készített raktári nyilvántartásokat, míg fond- és állagismertető éves átlagban 981 ifm-nyi anyaghoz készült. Itt is megfigyelhető a Covid-időszak negatív hatása, majd pedig a 2021 után bekövetkezett jelentős teljesítménynövekedés. Elvárás volt ugyanis a rendezési munkálatok mellett a segédletkészítési munkák felgyorsítása is. Bízom benne, hogy a 2021-2022-ben elért teljesítményszintet tudjuk tartani az elkövetkezendő 5 évben. (Összevetésül: 2021-ben a BFL-ben 3239 ifm-hez, ugyanekkor a teljes MNL-ben 4370 ifm-hez készült raktári nyilvántartás.)

A fenti táblázat ugyanakkor jól szemlélteti az elmúlt évtizedben átalakult segédletkészítési trendeket: míg a rendezésnél a darabszintű rendezés került előtérbe, a segédletkészítésnél az ügyirat és iratszintű adatbázisépítés vált meghatározóvá. Mindkét szakmai feladat szorosan kapcsolódik a BFL digitalizálási és mikrofilmmezési stratégiájához: a da-

rabszinten rendezett iratokat lehet szakszerűen mikrofilmezni vagy digitalizálni, és belőlük lehet adatbázist építeni. A táblázat adatai azt is jól szemléltetik, hogy míg a Covid idején visszaesett a benti munkálatokat feltételező rendezési és más segédletkészítési teljesítmény, addig az adatbázisépítésnél pont a fordítottja történt: 2020-ban a 2019. évi teljesítésnek több mint háromszorosát produkálta a BFL.

Középtávú feladatunk, hogy az adatbázisépítési tevékenységünket továbbra is e magas színvonalon tartsu. Ehhez szükséges a digitalizálási és adatbázisépítési stratégiánk felülvizsgálata is, ugyanis több nagy iratsorozat esetében merül fel adatvédelmi probléma az elkészült adatbázisok és az iratokról készült digitalizált felvételek közzététele kapcsán. Amennyiben egy irat adatbázisban elérhető és digitalizált verziója is rendelkezésre áll, nagy segítséget jelent a kutatásban, tehát ilyen jellegű munka nem vész „kárbá” a kutatók, ügyfelek szempontjából, ugyanakkor nyilván előtérbe kell helyezni azokat a feldolgozási munkálatokat, amelyek eredményeit, azaz az elkészült adatbázisokat és digitális felvételeket online is közzé tudjuk tenni.¹¹

Adatbázis-tartalmak és a digitális közzététel stratégiája

A BFL már a 2000-es évek elejétől úttörő szerepet vitt az adatbázisok és digitális tartalmak közzétételében. A digitális tartalmak tömeges közzétételét 2007-től a Magyar Levéltári Portál adatbázisrendszerében valósítottuk meg, itt több százezres nagyságrendben térképeket, terveket, közjegyzői iratokat, közgyűlési, tanácsi párt-vezetőtestületi és más iratokat publikáltunk.¹²

A 2013-ban megvalósított e-levéltár-projekt során kialakított Elektronikus Levéltári Portál (ELP)¹³ keretében szolgáltatjuk törzskönyvi állományunkat az LNYR-ből, az e-levéltár rendszerében archivált digitális tartalmaink közül a nyilvánosak pedig ugyanitt térhetők el. Az ELP-n jelenleg 3 millió 256 ezer rekordunk érhető el (fond- és állagjegyzék, raktári nyilvántartás ügy- vagy névrekord adat), és amihez van a Központi Archivumban (KIA) archivált digitális tartalom, az itt is elérhető. A digitális tartalmak használatához azonban sok esetben az alább tárgyalandó Hungaricana-ra kalauzolják át a kutatót. Nem véletlenül, ugyanis a digitális megjelenítés nem erőssége a portálnak. A digitális tartalmak megjelenítése sokszor komplikált, időigényes, emelt szintű szolgáltatásokat (például térképek georeferált megjelenítése) ez a rendszer nem tud nyújtani. Míg kutatóink az ELP-n iratkoznak be, ott tájékozódnak a levéltár iratairól, és kéri ki az őket érdeklőket, addig digitális tartalmainkat csak ritkán kutatják ott, erre a Hungaricana sokkal alkalmasabb felület. A KIA és az ELP szolgáltatás fenntartása körül jelenleg súlyos problémák jelentkeznek, állami finanszírozás nélkül az ELP hosszú távú működtetése, így az ott tárolt tartalmak kutatói hozzáférése is bizonytalanra válhat.

¹¹ Ezzel kapcsolatos nézeteimre lásd Kenyeres, 2017.

¹² Az archivportál ma már – a Hungaricana portálba való integrálása okán – nem elérhető adatbázisrendszerére lásd Kenyeres – Sipos, 2011.

¹³ eleveltar.hu

2015-től fő publikációs felületünk az NKA által kezdeményezett és az Országgyűlési Könyvtár által létrehozott, jelenleg az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) formális fenntartásában működő Hungaricana Közgyűjteményi Portál (hungaricana.hu). A portál egyik kezdeményezője és egyik legnagyobb tartalomszolgáltatója a BFL. Jelenleg 30 adatbázisunk érhető el, 1,6 millió (ügy)rekordot és mintegy 2,5 millió digitális felvételt teszünk itt közzé. A Hungaricana képes emelt szintű szolgáltatásokra, térképek georeferált megjelenítésére, iratok, fotók geokódolt közlésére, azaz GIS rendszerek építésére, amelyre számos példát is találhatunk a portálon. Gyors keresést biztosít a tartalmakban, legyenek azok metaadatok vagy karakterfelismertetett gépellt iratok, levéltári kiadványok. Ráadásul a különböző levéltári tartalmak együtt kereshetők múzeumi és könyvtári tartalmakkal. A BFL-tartalmak használatáról sokat elmond, hogy az utóbbi években átlagban évente 1,5 millió, és naponta 4100 oldalmegtekintést regisztráltunk.

A Hungaricana alapjaira felépített, 2017-ben útjára indult, 2023 végén teljesen megújított Budapest Időgép innovációban, megjelenésben, felhasználói élményben Európaszerte komoly elismerést váltott ki, amelyre újabb hazai és nemzetközi projektek alapozhatók.

Az utóbbi években a Hungaricana fenntartói (Országgyűlési Könyvtár, majd rövid ideig a Petőfi Irodalmi Múzeum, 2021-től OSZK) évek óta nem fizetik a rendszer fenntartását, így annak működtetése a fejlesztő Arcanum Adatbázis Kft.-re hárul. Kérdés, meddig biztosítható így Magyarország, sőt Európa egyik legjelentősebb, leginnovatívabb, ráadásul szabadon elérhető közgyűjteményi adatbázisának működtetése? A BFL oldaláról szeretnénk, ha a Hungaricana működtetése és finanszírozása biztos lábakon állna, és olyan fenntartója lenne, amely képes és akar is megfelelni a kihívásoknak. A helyzet fonákságát jelzi, hogy 2022-ben a BFL „ugrott be” az állami (nem)fenntartók helyére, hogy központi frissítéseket és fejlesztéseket hajtson végre a Hungaricánán az NKA támogatásával. Ezeknek a fejlesztéseknek egyik fontos eleme a közös térképes kereső¹⁴ megvalósítása volt, de fontos cél volt az is, hogy kialakítsunk adatkarbantartó és beviteli felületeket is. Ennek a fejlesztésnek köszönhető, hogy a BFL egyelőre a közjegyzői iratok esetében a jövőben maga tudja – a portál üzemeltetőjének közreműködése nélkül – digitális tartalmait és ehhez kapcsolódó metaadatait feltölteni és karbantartani. A frissen kifejlesztett adatbázis-menedzsment felület és alkalmazás lehetővé teszi, hogy a levéltár metaadatokát, valamint levéltári iratokról készült digitális képeket tömegesen töltsön fel a Hungaricana felületére. További stratégiai tervünk, hogy a többi bővülő adatbázistípusainkra is kialakítsuk az adatbázis-menedzsment felületet.

Állományvédelmi, reprográfiai stratégiai célok

Az alábbiakban a hagyományos állományvédelmi területeken előttünk álló kihívásokról és stratégiai célokról ejtek szót. A hagyományos restaurálás mellett egyre nagyobb szerepet kap a konzerválás, amelyet elsősorban a digitalizálási munkálatok elkészítése

¹⁴ <https://www.hungaricana.hu/hu/map>.

során alkalmazunk. A másik, viszonylag új feladat a tömeges savtalanítás. A savtalanítást 2017 óta végezzük, kezdetben évi 20 ezer oldal savtalanítását tudtuk tervezni az extrém magas költségek miatt. 2020-tól a kulturális minisztérium céltámogatásaival már 70 ezer oldal körüli teljesítmény tervezhető. A mikrofilmzés az egyik legrégebbi reprográfiai eljárás. Hazánkban a Magyar Országos Levéltár az 1950-es, a BFL az 1970-es évektől végezte tömegesen a mikrofilmzési felvételezési munkálatokat. A BFL-ben volt olyan év az 1990-es évek második felében, amikor akár 1,5 millió felvétel is készült. A mikrofilmzést a 2010-es évek elején kezdte el felváltani a digitalizálás. A BFL 2012-től rendelkezett modern, könyvbölcsős A/1 és A/2 méretű szkennerekkel, amelyek már kiválthaták a korábban a 35 mm-es, illetve 16 mm-es kamerákon végzett feldolgozást. A térképek és a tervek esetében a BFL már 1998 óta áttért a digitalizálásra. A digitalizálás előtérbe kerülése ellenére az intézmény – hazánkban „utolsó mohikánként” – nem hagyott fel a mikrofilmzéssel 2013, az e-levéltári rendszer bevezetése után sem. Álláspontunk szerint a mikrofilm bizonyított technológia, a mikrofilmtekercek megfelelő klimatikus viszonyok közötti tárolása esetén több évtizedig is megőrzik a denzitásukat, olvashatóságuk biztosított. 2013-tól annyi változást vezetünk be, hogy csak negatívokat készítünk, majd ezeket digitalizáljuk és a digitális példányokat bocsátjuk a kutatók rendelkezésére, míg a negatív tekerceket az MNL Lángliliom utcai raktáraiban őrizzük biztonsági másolatként. Ugyanakkor, mint az alábbi táblázat is szemlélteti, egyre kevesebb mikrofilmfelvételt tudunk előállítani, ami részben kameráink avulásával függ össze, de főként azzal a megállíthatatlan nemzetközi folyamattal, hogy a nagy filmgyártók felhagytak a negatív filmek gyártásával, a többiek pedig nagyon alacsony szintre vitték termelésüket, így a költségek az egekbe szöktek. A kamerák alkatrészutánpótlása is kezd egyre inkább megoldatlanná válni, így e két fejlemény egyértelműen a mikrofilmzés kivezetésének irányába mutat.

IV. Mikrofilmzési adatok, 2018–2022, felvételszám alakulása

	2018	2019	2020	2021	2022
Mikrofilmzés	344 855	255 780	203 892	214 892	132 870

A modern állományvédelmi reprográfiai metódus ma már egyértelműen a digitalizálás. Ugyanakkor a megfelelő géppark beszerzése, a szkennerek üzemeltetéséhez szükséges supportszerződések, az elkészült állományok tárolási költségei jelentősek. A géppark üzemeltetéséhez megfelelő munkaerővel is rendelkezni kell. Az iratanyagok digitalizálásra való előkészítése a szakmai osztályok feladata, a digitalizálás megvalósítása állományvédelmi feladat, az elkészült felvételek ellenőrzése szintén a szakmai osztályok feladata, archiválásuk pedig az informatikai osztály felelőssége. A digitalizált állományok közzététele sokszor projektek keretében valósul meg, de az ELP vagy a Hungaricana rendszerén keresztül is számos anyagot teszünk saját magunk elérhetővé. A kutatói kiszolgálást a közművelődési és tájékoztatási főosztály koordinálja, a szakmai

osztályok és az informatika segítségével. Már ebből a rövid felsorolásból is kitetszik, hogy a digitalizálás egy nagyon összetett folyamat, sok figyelmet, sokfajta szaktudást, koordinációt és jelentős munkaerőt igényel. A következő táblázat mutatja be az elmúlt ciklusban készült digitális felvételek számát:

V. Digitalizált felvételek számának alakulása, 2018–2022

Digitalizálás / szkennertípusa	2018	2019	2020	2021	2022
A/1 szkennertípusa	175 855	178 913	145 718	226 801	302 164
A/2 szkennertípusa	150 120	140 298	176 938	307 976	253 141
dokumentumszkennertípusa	222 361	35 113	34 993	23 090	13 342
térképszkenner	5 177	4 512	5 643	5 859	6 062
fotó	3 177	1 061	2 117	6 405	3 536
mikrofilmszkennertípusa	963 032	1 381 789	804 412	344 843	1 494 533
Összesen	1 521 740	1 743 705	1 171 841	916 995	2 074 800

Az elmúlt öt évben 7 millió 429 ezer digitális felvétellel gyarapodott a ma mintegy 19 milliós gyűjteményünk. Az éves teljesítmények között a Coviddal összefüggésben tapasztalható volt visszaesés 2020-2021-ben, főként a mikrofilmdigitalizálás területén, ugyanakkor 2022-ben már több mint 2 millió felvételt állítottunk elő (összevetésként: az MNL 3 millió felvételt készített 2021-ben, ebből 2 millió 370 ezer a mikrofilmdigitalizálás). Említést érdemel a főként önkormányzati testületi üléseket tartalmazó audio anyag digitalizálása is, éves szinten 400-450 különböző hangkazetta, felvétel digitalizálása tervezhető. Összességében azt kell hangsúlyoznunk, hogy kezelhető szinten kell a digitalizálási tevékenységünket menedzselni, 2024-től éves szinten a 600-700 ezer tervezett felvétel jónak mondható.

Állományvédelmi területen kiemelt stratégiai cél az iratanyagok fertőtlenítésével kapcsolatos nemzetközi tapasztalatok gyűjtése, feldolgozása, ugyanis ez a mai napig az egyik legjelentősebb, a levéltárakat és iratképzőket egyaránt érzékenyen érintő megoldatlan szakmai kihívás. Áttekintve a jelenlegi technológiákat és az időközben felmerült újabb megoldási kísérleteket, részemről továbbra is a Csehországban (Cseh Nemzeti Levéltár, Prágai Városi Levéltár, Movaországi Levéltár) kidolgozott, Szlovákiában (Turócszentmártonban) a Szlovák Nemzeti Könyvtár is hatékonyan használt, károsanyag-kibocsátást is kezelő etilén-oxidos megoldás hazai megvalósítását szorgalmazom. Mivel ehhez jelentős, több száz millió forintos beruházásra van szükség, a legjobb volna ezt állami bázison megvalósítani, ugyanis a fertőzött iratok fertőtlenítése az állami/önkormányzati iratképzőket érinti leginkább, és e szervek jogszabályi kötelezettsége marandó értékű fertőzött irataik levéltári átadás előtti fertőtlenítése.

Szintén fontosnak tartom az állományvédelmi (tovább)képzéseket. Egyrészt stratégiai kérdés a levéltárosok állományvédelmi továbbképzése, hiszen a legtöbb levéltárban nincs restaurátor, illetve a BFL esetében a restaurátorokat lehet tehermentesíteni olyan állományvédelmi feladatok elvégzésével, amelyeket a digitalizálási előkészítő munkálatok keretében a szakmai osztályok is el tudnak végezni. Másrészt fontos a megelőző állományvédelem is, a megfelelő ismeretek birtokában megelőzhetőek a később már költséges állományvédelmi beavatkozások. A levéltárosok továbbképzése mellett azonban szintén nagyon fontos volna papírrestaurátorok képzése, a restaurátor szakma megújítása is, az állományvédelmi menedzsment szemlélet meghonosítása.

Kutató- és ügyfélszolgálati stratégia

Abból az alapvetésből kell kiindulnunk, hogy a BFL üzemelteti az ország egyik leglátogatottabb kutatótermét, sőt a legfrissebb adatok alapján azt is kijelenthetjük, hogy a BFL-ben fordul meg a legtöbb kutató. E helyzetben a Covid időszaka sem változtatott, annál is inkább mert a levéltárakat csak az első lezárás érintette, a 2020 őszi – 2021 tavaszi időszakban a közlevéltárak az egyetlen működő közgyűjteményként folyamatosan látták el feladataikat. Érdeemes felsorolni a BFL látogatottsági adatait: 2018-ban 2745 fő, 2019-ben 2800, 2020-ban, a Covid első évében 3152 fő (!), majd a Covid által részben terhelt 2021-es évben már 3176 fő iratozott be és jelent meg nálunk. (Összehasonlításképpen 2021-ben az MNL 21 tagintézményében összesen 3928 beiratkozást regisztráltak ekkor, de ebből csak 2258 fő jelent meg ténylegesen a kutatótermekben, tehát nálunk járt ténylegesen a legtöbb kutató.) 2022-ben a kutatók száma még jelentősebb mértékben, 3740 főre emelkedett, így ez a tendencia tovább folytatódhat. Mi lehet az oka a BFL ilyen mértékű népszerűségének? Egyrészt a nyitott intézményi attitűd lehet meghatározó, ezt a kutatók felé is propagáljuk rendezvényeinken, programjainkon, honlapunkon keresztül, illetve ők is érzékelhetik szolgáltatásaink magas színvonalát. Számos olyan szolgáltatást nyújtunk, amely nem megszokott máshol: nálunk 2013-tól be lehet iratkozni az e-levéltári portálon (ELP) keresztül (az MNL-ben csak 2022 óta), ezáltal előre ki lehet kérni elektronikus úton az iratokat. Nagymértékű adatbázisfeldolgozási projektjeinknek köszönhetően több mint két milliányi ügyirat érhető el és kérhető ki az LNYR-ben. Ugyanakkor digitalizálási projektjeink révén egyre több irat digitális másolatát is elérhetővé tesszük online felületeinken, ami elvben azt hozná magával, hogy ha a kutató a „fotelben ülve” hozzáférhet az őt érdeklő iratokhoz, akkor már nem jön be a levéltárba. Mi mégis azt tapasztaljuk, minél több anyagot teszünk ki az internetre, annál inkább növekszik a kutatóforgalmunk. Ennek oka az is, hogy számos esetben adatvédelmi vagy más okokból nem közölhetünk iratokat online, illetve az őrzött iratanyag mennyisége is lehetetlenné teszi azt, hogy akár a közeli évtizedekben a levéltár teljes anyagának digitalizálására sor kerüljön, ezért a kutató kénytelen beiratkozni a levéltárba. Itt ugyanakkor hatékony, gyors kiszolgálásban részesül, lehetősége van fotójegyet váltani, és saját magának digitalizálni az iratokat. Adataink azt mutatják, hogy a legtöbb kutató csak egyszer fordul meg a levéltárban, elektronikus úton beiratkozik, kikéri adatbázisainkból

az őt konkrétan érdeklő ügyet vagy ügyeket, bejön a kutatóterembe, lefotózza az iratokat, és az adatok feldolgozását már otthon végzi el. Természetesen előfordulnak nálunk is professzionális kutatók, akik tervszerűen használják a levéltár anyagát, akár több hónapra keresztül is folyamatosan kutatnak, de ma már ők, az úgynevezett akadémiai szféra képviselői képezik a levéltárhasználók kisebb részét. Érzékelve a kutatói profil változását, úgy alakítottuk ki szolgáltatásainkat, hogy akármilyen laikus érdeklődő is udvarias, gyors kiszolgálásban részesüljön, ne képződjön a levéltár használata során egy informális fal, amelyen csak a felkészült, professzionális kutatók tudnak áttörni. Meg kellett nyitni a kapukat, fel kellett készülnünk a legváltozatosabb kutatási kérdésekre, igényekre. Ilyen irányba képeztük tovább a kutatóteremben dolgozó kollégákat is (például rendszeres információáramlás a levéltári osztályok új adatbázisairól, szervezetszichológiai, konfliktuskezelési, kommunikációs tréningek szervezése).

Ügyfélszolgálati munkánk is jelentősen megnövekedett: 2018-ban még 1026 ügyet intéztünk, addig 2022-ben már 1873-at. Az ügyfélszolgálat nyitvatartását a kutatóterem nyitvatartásához igazítottuk, hiszen számos esetben bebizonyosodott, hogy a hozzánk betérő nem tudja mindig, hogy az ügyet, amiért jön, a kutatóteremben vagy az ügyfélszolgálati irodában kell-e intéznie.

Honlapok, közösségi oldalak, kommunikációs stratégia

A BFL 2015-ben fejlesztett intézményi honlapja (www.bparchiv.hu), annak ellenére, hogy dizájnya ma is vállalható, jelentős mértékben elavult. A fentebb már jelzett technológiai avulás miatt is szükséges a teljes megújítása, s ezt legkésőbb 2024-ben meg kell valósítanunk. Egyre aktívabban használjuk a BFL Facebook (FB) oldalát is, ennek eredményeként a 2020-regisztrált 2060 követő száma 2023-ra 3530 főre növekedett. Igyekszünk nemcsak az aktuális híreket itt is megosztani, hanem új sorozatokat vezettünk be, mint például a Levéltári egypercesek (2022-ben 35 ilyen cikk jelent meg).

2008-ban a BFL hozta létre a Magyar Levéltári Portált (archivportal.hu). Az elektronikus folyóiratként akkreditált honlap célkitűzései között szerepel, hogy gyűjtőfelülete legyen azon új, a magyarországi levéltárosok és kutatók közösségét érintő információknak, amelyek számottevő érdeklődésre tarthatnak igényt. A honlapot 2017 óta a Magyar Levéltárosok Egyesületével (MLE) közösen működtetjük. Ez a weblap, amelyet egy közös projekt keretében a kulturális minisztérium támogatásával 2022-ben teljesen megújítottunk, lett az MLE hivatalos honlapja is egyúttal, amelynek a szerkesztősége a BFL-ben működik.

Újabban az Instagram mellett már a Tiktokot is használjuk programjaink, szolgáltatásaink népszerűsítésére. A BFL rendelkezik saját YouTube csatornával, ahol kisfilmjeinket (a kiállításainkhoz kapcsolódó animációkat, a projektek keretében készült vagy a levéltár fontosabb eseményeiről tudósító kisfilmeket) és több konferenciának az online anyagát tesszük közzé.¹⁵ Az utóbbi időben fordítottunk figyelmet a social media

¹⁵ https://www.youtube.com/playlist?list=PLnrYaYsO_AiBtyp1vqXT-KWVuDeGVU8WO

és az online marketing képzésekre is, ennek eredményei tükröződnek vissza a látogatottsági adatokban. A továbbiakban is ezeket a felületeket kell használni programjaink, rendezvényeink, kiadványaink népszerűsítésére.

2021-ben döntöttünk úgy, hogy új online folyóiratot indítunk Budapesti Levéltári Mozaikok címmel. A folyóirat egy-egy száma rövid, de szakszerű tanulmányt közöl a főváros múltjához kapcsolódva levéltári források alapján. Ez egy újfajta kezdeményezés, a lényege, hogy rövid, lényegre törő írásokat közöljünk, amelyek alkalmasak a levéltári források népszerűsítésére.

Feladatunk egy az ICARUS (International Centre for Archival Research, Bécs) által szervezett projekt (Co:op) keretében létrehozott hazai topotékák projekt utáni menedzselése is. A topotékák¹⁶ olyan alkalmazások, amelyek lehetővé teszik egy-egy közösség magániratainak, emlékeinek a közzétételét. A BFL számos hazai¹⁷ topotéka létrehozásában működött közre, ezek közül a városligetit gondolja, de a többi hazai topotéka működtetőivel is folyamatosan kapcsolatban áll.

Immáron évek óta elkészítjük az intézmény kommunikációs stratégiai tervét. A dokumentum összefoglalja, hogy milyen eszközökkel, milyen módon tudjuk támogatni és javítani a BFL kommunikációját. Készülünk a tervezhető eseményekkel, amelyek éves listáját a kommunikációs terv részeként állítjuk össze és tartjuk karban, de tanulság, hogy mindig vannak nem tervezhető, ad hoc események is, amelyekre jól kell tudnunk reagálni, ennek megfelelő protokollját már kidolgoztuk. Fontos felmérnünk, hogy mely eseményünket milyen szinten és eszközzel kívánjuk népszerűsíteni, mikor van szükség célzott kommunikációra.

Rendezvény- és kiállítási stratégia

A BFL közművelődési stratégiájának fontos eleme az éves rendezvényterv. 2022-ben például 47 (!) rendezvényt tartottunk, ami azt jelenti, hogy lényegében minden hétre jutott egy esemény. Minden évre tervezünk egy nagykiállítást, de év közben számos kisebb elkészítésére is sort kerítünk, akár külföldön is, illetve az előző évi nagykiállítások utazó verzióit is bemutatjuk itthon és külföldön egyaránt. A kiállítások tematikája általában az MLE éves Nyitott Levéltárak programsorozatához kapcsolódik, a megnyitót pedig többnyire az év legjelentősebb közművelődési rendezvényéhez, a Nyitott levéltárak megnyitó rendezvényeként megvalósuló Levéltári Piknikhez igazítjuk. Tudományos alkalmaink közül a legkiemelkedőbb a városeyesítés napjához igazítva, november közepén a Levéltári napon megrendezett konferencia. Minden második évben ekkor szervezzük meg a Magyar Várostörténeti Konferenciát. E kétnapos rendezvényre határon túli előadókat is hívunk. Szeretném, ha intézményünk folytatná a BFL+ rendezvényeket is, amilyen a levéltár munkatársai adhatnak számot kutatásaikról.

¹⁶ Toma, 2019.

¹⁷ Ld. <https://www.topothek.at/de/unsere-topotheken/>. Összesen 14 hazai toptéka van, ebből 4 működik Budapesten.

2023 és 2028 között a következő tematikák köré szervezzük éves kiállításunkat és konferenciánkat, illetve egyéb rendezvényeinket, projektjeinket. Évfordulós események közül kiemelendő 2023-ban Budapest egyesítésének 150. évfordulója, 2024-ben több évfordulós esemény is figyelmet kaphat: Budavár visszafoglalásának és a Lánchíd átadásának 175. évfordulóját, de 80. évfordulója lesz Budapest ostromának és a holokausztnak. 2025-ben lesz 75 éves Nagybudapest, ez kiváló alkalmat jelent – a város-egyesítés 150. évfordulóján megvalósított programok, fejlesztések mintájára – újabb projektek létrehozására. 2026-ban az 1956-os forradalom 70. évfordulóját ünnepeljük. 2027-ben a BFL mint levéltári hivatal alapításának 125. (1902. január 1.), míg 2028-ban Buda és Pest 1703. évi szabad királyi városi rangja visszaszerzésének, azaz a két Diploma Leopoldinum kibocsátásának lesz a 325. évfordulója. Kiállításainkat részben ezekhez az évfordulókhoz, illetve középtávú terveinkre alapozva rendezhetjük meg. 2023-ban a budapesti hidak kiállítás, 2024-ben a régóta tervezett budapesti közlekedés történetét feldolgozó kiállításunk valósul meg. 2025-ben Nagybudapest létrehozásához kapcsolódóan rendezünk kiállítást, míg 2026-ban egy szintén régóta előkészítés alatt lévő projektet, a budapesti turizmus történetét bemutató kiállítást fogjuk tető alá hozni, aminek egyfajta apropóját adhatja, hogy a Székesfővárosi Idegenforgalmi Hivatal 1916-ban 2027-ben a főváros nemzetiségeinek (szerbek, németek, szlovákok, görögök, örmények stb.) történetével kívánunk foglalkozni. 2028-ban egy korábban tervezett kiállítást valósítanánk meg, igazodva a Diploma Leopoldinumok évfordulójához, a főváros privilégiumait szeretnénk bemutatni.

Levéltár-pedagógia

2018-ban 284, 2019-ben 512, 2020-ban 205, 2021-ben 289, 2022-ben 483 gyermek és fiatal vett részt a levéltár-pedagógia tevékenységünk keretében megtartott témanapokon. A megvalósított programok az esetek nagy részében a következő témák köré szerveződtek: Családfakutatás, Szépirodalom és valóság – A kötelező olvasmányok világa. A Pál utcai fiúk világa; A Pilvaxtól a vesztőhelyig; Hely, ahol élek – Budapest története a levéltári források alapján; Az életem iratokban őrzött nyomai, Állatkerttörténet, Buda ostromai.

A 2013 óta szervezett budapesti városismereti vetélkedő legfontosabb oszlopa a levéltár, a vetélkedő szervezésében olyan nehézségekkel küzdöttünk meg, mint a pandémia és a fővárosi intézményi/szervezeti háttértámogatás kiesése.

Foglalkozásaink nem korlátozódnak az ifjúságra, nyugdíjas csoportokat is fogadunk, valamint nemcsak a levéltár épületében, hanem adott esetben az iskolákban is megtartjuk foglalkozásainkat, valamint konferenciákon is részt veszünk, képzéseket (határon túli levéltárosok, Nyitott levéltárak akkreditált képzés) tartunk, és publikálunk a témában. A pandémia időszakában dolgoztuk ki a 2022-től honlapunkról letölthető Interaktív társtörői című, ma már 5 elemből álló (Családfakutatás, Arany János Pest-Budán, Molnár Ferenc Józsefvárosban, illetve utóbbi kettőről kvízzjáték) nyomozó játékunkat. A megnövekedett látogatási számok és a programok sokrétűsége miatt 2018-tól egy levéltár-

pedagógiai státusz megteremtésére volt szükség, ami nagy segítséget jelent a levéltár-pedagógiai céljaink megvalósításhoz. Természetesen nem csupán ez az egy kolléga végzi el valamennyi levéltár-pedagógiai munkát, hanem a levéltári főosztályok munkatársaiból összeállt levéltár-pedagógiai munkacsoport tagjai működnek közre a feladatok megvalósításában.

A BFL mint szakmai képző- és továbbképző központ

A BFL az elmúlt évtizedben komoly szakmai képzőközponttá vált. Az ELTE BTK Segédtudományok Tanszékével mint a levéltárosok egyetlen magyarországi *egyetemi képzőintézetével* folyamatos az együttműködésünk 2005 óta. Az ELTE BTK történelem szakos levéltári szakirányú BA és levéltáros MA hallgatói számos szemináriumot a BFL épületében végeznek el, a képzésben több kollégánk működik közre. Fontos feladatunk az egyetemi hallgatók gyakorlatának biztosítása is. Ezekben nem csupán az ELTE vagy a Károli Gáspár Református Egyetem hallgatói, hanem kolozsvári partnerünk, a Babeş–Bolyai Tudományegyetem levéltáros hallgatói is rendszeresen részt vesznek. Az ELTE-n kívül együttműködünk a BME Építészettörténelmi Tanszékével a műemlékvédelmi szakképzésben, amelynek fontos eleme a leendő szakmérnökök levéltári területen való képzése. Az Óbudai Egyetem Ybl Miklós Építéstudományi Karával is gyümölcsöző együttműködést alakítottunk ki, velük hazai és nemzetközi kiállításokat valósítottunk meg, illetve az utóbbi években közreműködésünkkel beindítottak egy tanegységet, amely történelmi épületek 3D-s modellezésére irányul. Az ez utóbbi képzés eredményeként megszülető modelleket a Budapest Időgépen tudjuk hasznosítani.

A szakmai továbbképzések területén is meghatározó intézményünk. Kiemelten fontos képzési programunk az „Egy a múltunk – őrizzük egy azonképp a jövőnek!” Egyházi és határon túli magyar levéltárosok mesterkurzusa. A BFL 2013-ban indította útjára háromnapos mesterkurzusát a határon túli és egyházi levéltári szakemberek számára azzal a céllal, hogy a levéltárügy különböző területein szerzett széles körű ismereteit megossza velük, és fórumot teremtsen az intézmények közötti rendszeres tapasztalatcserére. A Kárpát-medencében található, magyar vonatkozású iratanyag megőrzéséhez, feltáráshoz kívánunk hozzájárulni azzal, hogy közvetítjük a határon túli és egyházi levéltáros kollégák felé azon új, innovatív lehetőségeket, amelyekkel intézményünk találkozik a nemzetközi együttműködések során. Az eltelt 10 év folyamán a háromnapos rendezvény a Kárpát-medencei levéltárak egyik fontos találkozási pontjává és együttműködési formájává nőtte ki magát.

Képzési tapasztalatainkból kiindulva 2021-ben döntöttünk arról, hogy a BFL-t hivatalosan is regisztráljuk mint felnőttképző intézményt. Ezzel megteremtettük a feltételeit annak, hogy a BFL szakmai akkreditált továbbképzéseket tartson. Ehhez kellett az is, hogy 2020-ban nyertünk egy EMMI pályázatot akkreditált továbbképzések kidolgozására, akkreditálására és megtartására, valamint ugyanebben az évben egy NKA-pályázatot online továbbképzések megtartására. Négy 30 órás továbbképzés kidolgozását és akkreditáltatását végeztük el. A Covid helyzet tapasztalataiból kiindulva ugyanakkor to-

vábbi két képzést már kifejezetten az online térre optimalizálva fejlesztettünk ki. Hagymányos, kontaktórák képzéseket a következő témakörökben és címekkel dolgoztuk ki: Állományvédelem; Nyitott levéltárak; Digitális levéltár; Levéltármenedzsment. A négy képzés összeállítása során arra törekedtünk, hogy az elméleti megközelítések mellett hangsúlyos legyen a gyakorlati ismeretek átadása, ami a kontaktórák képzések lényegét jelenti, és amit nehéz, bizonyos területeket szinte lehetetlen online formában közvetíteni a résztvevők felé, azt személyes jelenléttel oktatjuk. Határozott célunk, hogy az akkreditált jelenléti képzéseket továbbra is megtartsuk, ezekre folyamatos az igény a városi, egyházi és felsőoktatási levéltárak részéről.

Az akkreditált továbbképzések mellett humán erőforrás-fejlesztési céljaink elérése érdekében kiemelten fontosnak tartom a BFL munkatársai részére tartott, külső képző által nyújtott továbbképzések szervezését is (az adatvédelmi és egyéb jogi ismeretek, a munkapszichológiai kompetenciák bővítése, irodai szoftverek használatának vagy idegennyelvi ismereteknek az elmélyítése).

Kiemelt projektek megvalósítása

A Budapest 150 projekt

Buda, Pest és Óbuda városok egyesítésével 1873-ban jött létre Budapest székesfőváros, amely az alig fél évtizeddel korábban megkötött kiegyezést követően megalakult Osztrák–Magyar Monarchia társfővárosa lett. A városegyesítés megteremtette a lehetőségét az egységes szemléletű településfejlesztésnek, a megszülető Budapest elindulhatott a ma ismert világvárossá fejlődés útján. 2023-ban ünnepeljük a városegyesítés 150. évfordulóját, amely a Főváros egésze szempontjából kiemelt jelentőséggel bír. A többször átdolgozott, a költségvetési realitásokhoz illeszkedő tervezetet a főváros 2022-ben tartotta támogatandónak, így már előző évben elindíthattuk a Budapest 150 programsorozatot. A projekt több, önmagában is komplex alprojektre oszlik, megvalósításuk döntően a 2023. és 2024. évre esik, de van olyan projektelemünk is, amelynek lezárása 2025-ben történik meg majd, az alábbiakban ezek közül néhány fontosabbat emelek ki.

A Budapest Időgép fejlesztése

A BFL az NKA pénzügyi támogatásával hozta létre a Budapest Időgép alkalmazás¹⁸ alapjait 2017-ben, amely mögött a Hungaricana Közgyűjteményi Portál hatalmas, több millió adatot tartalmazó adatbázisa áll. Az Időgép fejlesztéséhez, a tartalom bővítéshez csatlakozott a FSZEK is. Hasonló nemzetközi kezdeményezések zajlanak más európai nagyvárosok – Velence, Amszterdam, Párizs stb. – részvételével is, amelyek a Budapest Időgépre mint már működő alkalmazásra példaként tekintenek.¹⁹ A BFL és a FSZEK

¹⁸ <https://hungaricana.hu/hu/budapest-idogep/>

¹⁹ A Budapest Időgép kialakítására, továbbfejlesztésére és főbb tartalmi elemeire lásd: Kenyeres, 2023.

a 2024-ig tartó időszakra közösen hajtja végre a fejlesztési feladatokat, a fejlesztés irányának stratégiai kérdéseit a levéltár koordinálja. A 2022. évi új verzió, amelyet nyugodtan hívhatunk Budapest Időgép 2.0-nak, és amelyet 2023 elején mutattunk be nyilvánosság számára, megalapozza a későbbi fejlesztések irányát. Az Időgép jelen formájában is nemzetközileg kiemelkedik a hasonló kezdeményezések közül, további fejlesztése egy „never-ending” projekt. 2025-ben ünnepeljük Nagybudapest létrehozását, ez kiváló alkalmat nyújtana arra, hogy az Időgépet egyrészt az 1950-es évek utáni időszakra fejlesszük, valamint arra is, hogy a peremkerületi helytörténeti gyűjtemények és helyi kezdeményezések bevonásával a Budapesthez ekkor csatolt 23 helység²⁰ történetére vonatkozó adatokkal bővítsük a rendszert.

- Budapest-történeti monográfia

A tervezett városmonográfia célja, hogy a tudományos ismeretek mai állásának és a várostörténet-írás korszerű tendenciáinak megfelelő, az oktatásban is jól használható, a szakmai és nem szakmai közönség számára is érdekes, élvezetes olvasmányt nyújtó eligazítást adjon a város történetének legfontosabb eseményeiről és folyamatairól, a helyi társadalom, a természeti és az épített környezet kölcsönhatásáról, az itt élt nemzedékek egymásra rakódó tapasztalatáról. Nem túlzás talán azt állítanunk, hogy ez az elem az egész programsorozat legjelentősebb tudományos-ismeretterjesztő vállalkozása, amelynek hatása várhatóan évtizedekkel a jubileum elmúltát követően is érzékelhető lesz. A háromkötetesre tervezett monográfia megjelenése a korábbi terveinknek megfelelően 2024-re várható.

- Budapest150: A romák reprezentációja projekt

A projektek célja, hogy a romákról és a cigányság történetéről – részben az írásbeliség hiánya, részben a töredékes dokumentáció, valamint a hivatalos dokumentumok egyoldalú megközelítése miatt – kialakult torz társadalmi képet finomítsuk, és a magyar társadalom túllépjen a berögzült előítéleteken, asszociációs láncokon (cigányság–zene stb.), és valós képet kapjunk a romák Budapest életében és történetében betöltött szerepéről, érdemeiről, valamint életmódjukról. Fontos szempont, hogy elsősorban nem elitkutatás a cél, a „kisember” élettörténetén keresztül ismerjük meg a főváros társadalmának egyik pillérét. A projekt több elemből áll: forráskiadványt jelentetünk meg a fővárosi cigányság összetett múltjáról. A kiadvány célja, hogy ne egyoldalúan mutassuk be a roma lakosság történetét. Kutatói ösztöndíjat indítunk, az ösztöndíjasok feladata a budapesti roma társadalomra vonatkozó egykori (levéltári és múzeumi) források összegyűjtése (kataszter és digitalizálás, illetve digitalizálás előkészítése), oral history-

²⁰ Az 1949. évi XXVI: tc. Budafok, Csepel, Kispest, Pestszenterzsébet, Pestszentlőrinc, Rákospalota és Újpest megyei városokat, Albertfalva, Békásmegyér, Budatétény, Cinkota, Mátyásföld, Nagytétény, Pesthidegkút, Pestszentimre, Pestújhely, Rákoscaba, Rákoshegy, Rákoskeresztúr, Rákosliget, Rákosszentmihály, Sashalom és Soroksár nagyközségeket egyesítette Budapesttel.

gyűjtés és feldolgozás, majd tanulmányok írása lesz. Az eredményeket konferencián tervezzük bemutatni. Levéltári szempontból fontos elem két magániratgyűjtési alprojekt: egyrészt családtörténeti források összegyűjtését szeretnénk indukálni diákok bevonásával. A gyűjtés keretében célzott kerületekben, célzott iskoláknak írunk ki pályázatot, ahol a diákok családi történeteiket hozhatják el. A projekt célja azon historikus elemek kikutatása, amelyek kimaradnak a főként egyoldalú történeti forrásokból, illetve a célzott szociológiai kutatásokból. A másik magánforrásgyűjtési alprojektet már a BFL végzi: szeretnénk célzott interjúkat készíteni a rendszerváltás előtt, illetve a rendszerváltás idején még aktív, a romák sorsának alakulásában tevékenyen részt vevő személyekkel (Fővárosi Tanács a cigány lakosság helyzetével foglalkozó Koordinációs Bizottság tagjaival stb.). A projekt megvalósítását 2025-ig bezárólag tervezzük.

Budapesti Iskola Archívum projekt

A Budapesti Iskola Archívum projekt közvetlen elindítója az az esemény volt, hogy Heller Ágnes világhírű filozófus hagyatéka leánya, Hermann Zsuzsanna kezdeményezésére a főváros közvetítésével 2020 júliusában bekerült a levéltárba.²¹ Az irathagyaték meghatározó részét képezik Heller Ágnes kéziratai, levelezése (beleértve ebbe gmail-fiókjának anyagát) és a fotóanyag. A hagyaték levéltárszakmai értelemben vett feldolgozására 2021 nyaráig sor került. Ennek során megtörtént az iratok középszintű rendezése, raktári nyilvántartás elkészítése, a kéziratok, a levelezés és a fényképek darabszintű rendezése és jegyzékelése. Megtörtént a könyvészeti és tárgyi anyag címenkénti/darabonkénti leírása is. Ezzel párhuzamosan a hagyaték papír alapú részét digitalizáltuk. Közvetlenül a hagyaték beszállítása után megkezdtük a kéziratban maradt tanulmányok, cikkek, előadások szövegváltozatainak összevetését, egymáshoz való viszonyuk tisztázását. 2021 tavaszán sikerült megvalósítanunk egy kétnapos szakmai konferenciát „Önéletrajz és filozófia, konferencia Heller Ágnes emlékére” címmel. (Az online konferencia felvételeinek eddig összesen 1155 online megtekintését regisztráltuk.) A konferencia anyagát önálló kötetben jelentettük meg.²² 2021 őszén szerveztük meg a Budapest School Lectures nemzetközi előadást.²³ Kiemelt eredménye volt a projektnek egy virtuális kiállítás létrehozása.²⁴ A Heller-hagyaték mintaszerű átvétele és feldolgozása meghozta a remélt eredményt. Több neves értelmiségi jelezte, hogy munkásságát felölelő iratanyagát szívesen helyezné el az intézményben. (Közülük az elhunyt Sziklai László hagyatéka már a levéltárba került.) A feladatok és a lehetőségek bővülésével hároméves projekttervet készítettünk a 2023 és 2025 közötti időszakra, amelyben részben az előző évek már bejárattott programjainak továbbvitelével számoltunk, részben pedig új elemként bekerült a gyűjtemény fentebb részletezett bővítés és az újonnan bekerült anyagok le-

²¹ HU BFL XIV.326

²² Kis-Jakab– Szücs, 2021

²³ 2021. november 29. John Grumley, *Accidentality, Generosity and Politics: The Budapest School in Australia* előadása. <https://www.youtube.com/watch?v=LQjK9kG7ql8>

²⁴ www.heller.bparchiv.hu

véltári és szakmai feldolgozása, valamint a projekt nemzetközi kapcsolatainak kiépítése. Levéltárszakmai szempontból is kiemelendő a Heller Ágnes elektronikus levelezésének feldolgozására irányuló projekt, amely pilotként szolgálhat más ilyen típusú hagyományok átvételéhez, feldolgozásához is. Tervezünk további szakmai konferenciákat 2023-2025-re. Ezeknek a konferenciáknak az előadásait szeretnénk kötetben is megjelentetni. Ugyanígy szeretnénk folytatni évi két alkalommal a Budapest School Lectures-t is. Terveink között szerepel nemzetközi kutatási együttműködések kialakítása – például Heller Ágnes kiterjedt levelezésének összegyűjtése és közzététele céljából. A Heller-projekt levéltári tanulsága, hogy egy elvileg a levéltártól távol álló szakterület – filozófia, filozófiatörténet – kihívásai kiválóan összeegyeztethetők a levéltár szakmai céljaival, magániratgyűjtési koncepciójával.

2018-ban azt írtam, hogy „A levéltár legyen egy olyan hely, ahová akkor is érdemes betérni, ha az ember nem kutatni vagy ügyes-bajos hivatali dolgát intézni jön be, hanem azért is, mert a levéltár egy emlékezet-intézményhez méltó módon szinte minden nap valódi kulturális élményt nyújt!”²⁵ Úgy vélem a levéltár már most ilyen helyé vált, így ennek a megőrzése, a városlakók még szélesebb körének megszólítása, levéltárba invitálása a legfontosabb célok, célunk 2028-ra.

Források és szakirodalom

HU BFL = Budapest Főváros Levéltára.

XIV.326 Heller Ágnes irathagyatéka (1900–2019)

Györgyi, 2021 = Györgyi Csaba: Civil a pályán: A civil szervezetek iratainak gyűjtése Budapest Főváros Levéltárában. Levéltári Szemle 2021. 1. sz. 40–51.

Kenyeres – Sipos, 2011 = Kenyeres, István – Sipos, András: Hungarian Archives Portal – a collaborative solution for publication of digitized archival content and databases. In: Archive im Web – Erfahrungen, Herausforderungen, Visionen. Archives on the Web – Experiences, Challenges, Visions. Hrsg. / Ed. Thomas Aigner, Stephanner Hohenbruck, Thomas Just, Joachim Kemper. St. Pölten, Diözesanarchiv St. Pölten 2011.72–81.

Kenyeres, 2019 = Kenyeres István: Budapest Főváros Levéltára stratégiai fejlesztési terve, 2019–2023. Levéltári Szemle 2019. 3. sz. 5–34.

Kenyeres, 2022 = Kenyeres István: Levéltárak, kutatók, ügyfelek, újságírók. Szubjektív gondolatok a levéltárak megítéléséről. In: Cantio optima. Emlékkönyv Hubert Gabriellának. Szerk. Zászkaliczky Zsuzsanna. Bp., 2022. 261–270.

Kenyeres, 2023 = Kenyeres István: Budapest Időgép mint a történelmi kutatás eszköze. Századok 157. (2023). 5. sz. 989–1003.

²⁵ Kenyeres, 2019: 34.

-
- Kis-Jakab– Szücs, 2021 = Önéletrajz és filozófia. Tanulmányok Heller Ágnes emlékére. Szerk. Kis-Jakab Dóra – Szücs László Gergely. Bp., 2021.
- Toma, 2019 = Toma Katalin: Topotéka. Helyi közösségek részvétele a magánjellegű dokumentumok megőrzésében és megosztásában. Századok 153. (2019) 2. sz. 429–436.
- Kenyeres– Sarusi Kiss– Sipos, 2001 = Kenyeres István – Sarusi Kiss Béla – Sipos András: Jelenkori polgári peres iratok értékelése és selejtezése. Levéltári Szemle 2001. 3. sz. 11–40.
- Kenyeres, 2004 = Kenyeres István: Értékhatár-vizsgálatok az igazságügyi szervek polgári- és büntetőperes irataiban. In: Magyar Levéltárosok Egyesülete 2003. évi vándorgyűlése. Szolnok 2003. augusztus 13–15. Szerk. Bilkei Irén. Bp., 2004. 204–217.
- Kenyeres, 2017 = Kenyeres István: Digitalizálni csak a közönségnek érdemes igazán. In: Digitális Múzeum. Szerk. Ruttkay Zsófia – German Kinga. Bp., 2017. (Múzeumi iránytű 12.) 77–92.
- Koltai, 2020 = Koltai Gábor: A fővárosi oktatási-nevelési szervek maradandó értékű iratainak feltárása és gyűjtése I. Levéltári Szemle 2020. 4. sz. 31–51.
- Koltai, 2022 = Koltai Gábor: A fővárosi oktatási-nevelési szervek maradandó értékű iratainak feltárása és gyűjtése II.: Iratátvételi tapasztalatok. Levéltári Szemle 2022. 4. sz. 27–35.